

УДК 378.147:782]:[37.015.311:7

ПРЯДКО Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32302, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0728-976X>

Scopus Author ID: 58064097100

ResearcherID: HLX-5808-2023

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.9>

Бібліографічний опис статті: Прядко, О. (2024). Розвиток естетичного інтелекту у майбутніх учителів музичного мистецтва в ході їх вокальної підготовки. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, № 19 (51), 73–78, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.9>

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ХОДІ ЇХ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розкривається сутність поняття «естетичний інтелект», аналізуються шляхи формування естетичного інтелекту у майбутніх учителів музичного мистецтва в ході їх фахової підготовки, визначається потенціал вокального мистецтва у справі розвитку естетичної свідомості студента, формування здатності до пізнання навколишньої дійсності через призму краси. Естетичний інтелект розглядається як здатність розуміти, інтерпретувати та виражати почуття, викликані певним об'єктом та досвідом, готовність аналізувати естетичні характеристики предметів та явищ в ході взаємодії інтелектуальної та емоційної сфери особистості. Визначено важливість розвитку естетичного інтелекту у майбутнього педагога-музиканта, що сприятиме зростанню продуктивності його професійно-педагогічної діяльності, формуванню готовності задовольняти культурні, естетичні, інтелектуальні потреби учнів в ході їх музично-естетичного розвитку. Розглянуто засоби формування естетичного інтелекту у майбутніх педагогів в процесі їх вокальної підготовки: розвиток естетичної чутливості, уміння ідентифікувати та глибоко усвідомлювати ті естетичні переживання, які виникають в ході сприймання твору мистецтва, здатності до естетичної артикуляції вражень від сприймання вокального твору, поглиблення естетичної свідомості особистості, формування естетичної емпатійності майбутнього вчителя. Розвиткові естетичного інтелекту сприяє стимулювання емоційності сприймання творів музичного мистецтва, формування здатності переведення отриманих вражень в естетичні переживання. Важливим чинником формування естетичного інтелекту вчителя музичного мистецтва є розвиток вміння інтерпретувати результати роботи різних сенсорних систем в ході сприймання та виконання вокальних творів, перетворюючи їх у естетичні враження.

Ключові слова: естетичний інтелект, вчитель музичного мистецтва, вокальна підготовка.

PRIADKO Olena – PhD (Education), Associate Professor at the Department of Music, Kamianets-Podolskyi Ivan Ohiienko National University, 61, Ohiienko str., Kamianets-Podolskyi, 32302, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0728-976X>

Scopus Author ID: 58064097100

ResearcherID: HLX-5808-2023

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.9>

To cite this article: Priadko, O. (2024). Rozvytok estetychnoho intelektu u maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v khodi yikh vokalnoi pidhotovky [Perspective music art teachers esthetic intellect development during their vocal elaboration]. *Human Studies. Series of Pedagogy, № 19 (51)*, 73–78, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.9>

PERSPECTIVE MUSIC ART TEACHERS ESTHETIC INTELLECT DEVELOPMENT DURING THEIR VOCAL ELABORATION

Summary. *The article reveals the essence of the concept of "aesthetic intelligence", characterizes its components, analyzes the ways of the formation of aesthetic intelligence in future music teachers during their professional vocal training, determines the potential of vocal art in the development of the student's aesthetic consciousness, the formation of the ability to perceive the surrounding reality through prism of beauty. Aesthetic intelligence is considered as the ability to understand, interpret and express feelings caused by a certain object and experience, as the ability to perceive and interpret feelings obtained as a result of interaction with objects of reality, the ability to analyze the aesthetic characteristics of objects and phenomena during the interaction of intellectual and emotional sphere of personality. The importance of the development of aesthetic intelligence in the future teacher-musician is determined, which will contribute to the growth of his productive professional and pedagogical activity, the formation of readiness to satisfy the cultural, aesthetic, and intellectual needs of students in the course of their musical and aesthetic development. The development of aesthetic sensitivity, the ability to identify and deeply understand the aesthetic experiences that arise during the perception of a work of art, the ability to esthetically articulate impressions from the perception of a vocal work, the deepening of the aesthetic consciousness of the individual, the formation of aesthetic empathy of the future teacher. The development of aesthetic intelligence is facilitated by the stimulation of the emotional perception of works of musical art, the formation of the ability to translate received impressions into aesthetic experiences. An important factor in the development of the aesthetic intelligence of a music teacher is the development of the ability to interpret the results of the work of various sensory spheres during the perception and performance of vocal works, turning them into aesthetic impressions.*

Key words: *aesthetic intelligence, music teacher, vocal training.*

Вступ. Організація освітнього процесу на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагає підготовки вчителя готового надавати якісні освітні послуги орієнтуючись на індивідуальні запити вихованця, враховуючи його інтелектуальні, культурні, духовні, естетичні потреби. У ході фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва важливим є формування чіткого усвідомлення виховного та формуючого потенціалу музики у справі гармонійного розвитку особистості юного громадянина нашої держави. Здатність до художнього осягнення дійсності, сприйняття та аналізу оточення через призму краси та гармонії є невід'ємною рисою особистості педагога, готового змінювати світ на краще, примножувати культурні здобутки нації, берегти та плекати мистецький спадок минулих поколінь українців. Розвиток естетичного інтелекту має бути невід'ємною складовою

фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта, готового реалізовувати власний творчий потенціал у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання естетичного виховання розкриті у працях педагогів-класиків Я. Коменського, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Висвітлення проблем естетичного виховання особистості широко представлене у працях сучасних вітчизняних учених І. Зязюна, Л. Левчук, Д. Кучерюк, В. Панченка, С. Вітвицької, О. Отич, М. Опанашук. Розглядаючи проблеми естетичного виховання особистості М. Фіцула (2006) трактує це поняття як «складну частину виховного процесу, безпосередньо спрямованого на формування здатності сприймати і перетворювати діяльність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» (с. 554). Н. Волкова (2007) визначає процес естетичного виховання як

«педагогічну діяльність, спрямовану на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси» (с. 126). Психологічні аспекти формування естетичної свідомості, естетичних почуттів, задоволення естетичних потреб особистості розглядали П. Гальперін, Н. Ветлугіна, Т. Науменко, Г. Марочко. Виокремленням поняття «естетичного інтелекту» та вивченням його змісту сьогодні займаються П. Ферручі, П. Браун. За визначенням П. Браун (2023) : «Естетичний інтелект – це наша здатність розуміти, інтерпретувати та виражати почуття, викликані певним об'єктом та досвідом» (с. 19).

Розвиткові естетичного інтелекту у майбутнього вчителя музичного мистецтва необхідно надавати важливого значення, сприяти глибокому усвідомленню необхідності його сформованості у студентів як запоруки продуктивної професійно-педагогічної діяльності. Важливим є вивчення потенціалу вокальної музики як засобу формування естетичних почуттів, розвитку естетичної свідомості майбутніх педагогів.

Метою написання статті є здійснення аналізу проблеми формування естетичного інтелекту у майбутніх учителів музичного мистецтва в ході їх фахової вокальної підготовки.

Виклад основного матеріалу. За визначенням психологів «інтелект (від лат. *intellectus* – розуміння, осмислення) – відносно стійка структура розумових здібностей індивіда. Інтелект утотожнюють із системою розумових операцій, зі стилем і стратегією вирішення проблем, з ефективністю індивідуального підходу до ситуації, що вимагає пізнавальної активності, з когнітивним стилем» (Пальм, 2007). Рівень розвитку інтелекту визначає здатність до вирішення проблем у будь-якій діяльності. Психологи вважають, що інтелект охоплює увесь комплекс пізнавальних здібностей, включаючи мислення, відчуття, емоційну сферу особистості. Г. Гарднер висунув теорію множинного інтелекту та виокремив 9 його видів, а саме: візуально-просторовий, мовно-вербальний, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний, музичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний, екзистенційний (Кудлай, Макачук & Білоусова, 2019). П. Браун (2023) виокремлює поняття «естетичного інтелекту», який визначає як можливість усвідомлювати та інтерпретувати відчуття, отримані в результаті взаємодії з об'єктами дійсності, здатність до аналізу естетичних характеристик предметів та явищ в ході взаємодії інтелектуальної та емоційної сфери особистості.

Формування естетичного інтелекту майбутнього педагога-музиканта вимагає цілеспрямованого впливу на особистість з метою естетичного розвитку, формування потреби взаємодії з творами мистецтва, долучення до активної творчої діяльності, стимулювання творчої активності особистості, формування здатності аналізувати естетичний зміст творів мистецтва задіюючи інтелектуальну сферу та аналіз власних емоційних реакцій на об'єкт сприймання. Майбутні педагоги мають чітко усвідомлювати необхідність високого розвитку власних професійних умінь, сформованості готовності задовольняти інтелектуальні, культурні, емоційні запити учнів з метою реалізації принципів сучасної освіти. Розвиненість психолого-педагогічної компетентності вчителя, ґрунтовна мистецько-педагогічна підготовленість, знання теоретичних основ сучасної інтелектуально-розвиваючої освітньої концепції дозволить цілеспрямовано впливати на розвиток естетичного компоненту інтелекту вихованців.

Формування естетичного інтелекту відбувається в ході естетичного виховання особистості, розвитку естетичної свідомості, комплексу уявлень, поглядів, переконань, які визначають ставлення людини до оточуючої дійсності та сприяє його культурному розвитку, формуванню витонченого естетичного смаку, прагнення досягнути досконалості та гармонії у всьому, що його оточує. Виникнення глибоких естетичних почуттів, чітких ідеалів краси безпосередньо відобразяться у педагогічній, творчій, мистецькій діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприятиме формуванню естетичного сприймання дійсності.

Визначний вплив на розвиток естетичного інтелекту майбутнього педагога-музиканта має естетична практика впродовж його фахової підготовки, свідома, активна взаємодія з творами мистецтва, уважне ставлення до власних естетичних почуттів, які виникають в ході спілкування з прекрасним. Здатність правильно визначати естетичну та культурну цінність творів мистецтва є необхідним професійним умінням майбутнього педагога-музиканта, сформованість якого дозволить ефективно керувати розвитком естетичного смаку вихованців, спрямовувати їх активність в сучасному культурному просторі. Передбачення та очікування насолоди від споглядання, прослуховування твору мистецтва, фіксування та усвідомлення естетичних почуттів, що виникають, мотивують студента постійно знаходити нагоду взаємодіяти з творами

мистецтва, вибудовувати ефективну художню комунікацію в площині мистецької освіти. Робота, спрямована на глибоке вивчення культурних надбань людства, прагнення глибокого розуміння їх змісту та спроби власного інтерпретування прихованих смислів, які заковані у них авторами, сприяють зростанню естетичної свідомості майбутнього педагога, виробленню здатності ефективно використовувати отриманий досвід для особистісного розвитку та професійного зростання.

Сформованість естетичного інтелекту обумовлює естетичну поведінку вчителя музичного мистецтва в ході професійної діяльності, що виражається у культурі спілкування, зовнішньому вигляді педагога, ставленні до естетики оточення, здатності до кращого усвідомлення специфіки професійного середовища та впливу його стимулів на власну свідомість. Розвиток естетичного інтелекту вчителя музичного мистецтва передбачає формування набору естетичних якостей особистості, які регулюють його поведінку, сприяють зростанню осмисленості способу буття, гармонізації взаємодії з оточуючою дійсністю.

Навчальна дисципліна «Постановка голосу» належить до обов'язкових освітніх компонентів професійної підготовки вчителя музичного мистецтва. Майбутній педагог-музикант зобов'язаний опанувати вокально-виконавські навички на високому професійному рівні, оволодіти методикою постановки голосу, мати добре сформований активний вокально-педагогічний слух, що дозволить ефективно здійснювати співацький розвиток учнів на уроці музичного мистецтва, прививати вихованцям любов до мистецтва співу, активно долучати їх до скарбниці народної пісні, пізнання її краси, глибини народної мудрості закованої у літературних текстах та музиці. «Голос вчителя музичного мистецтва є його основним інструментом і він ним постійно користується у класній і поза-класній роботі» (Кліш, 2019, с. 131). В ході фахової вокальної підготовки студент ознайомлюється з низкою високохудожніх зразків музичної творчості, отримує багаж науково-методичних та історико-теоретичних знань в галузі вокального мистецтва та вокальної педагогіки, формується його естетичний смак, особисті культурні орієнтири, що дозволить успішно керувати музично-естетичним розвитком учнів, формувати у них здатності до естетичного сприйняття та інтерпретування об'єктів дійсності. «Опанування вокально-виконавської майстерності не зводиться лише до виховання грамотного співака, а передбачає

в тому числі й значний морально-естетичний вплив» (Коваль, 2021, с. 108). Одним із завдань вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва є розвиток естетичної культури особистості, здатності забезпечувати естетичну діяльність, спрямовану на сприймання та оцінювання прекрасного та потворного в об'єкті дійсності, реалізацію комплексу творчих умінь.

В ході вокальної підготовки майбутнього педагога важливим є розвиток здатності до аналізу вокальних творів з естетичної позиції. Здійснюючи літературно-художній, стилістичний аналіз вокального твору на занятті з постановки голосу студент аналізує особливості творчого стилю авторів музики та тексту, визначає сюжетну лінію, ідею твору. Драматургічний розгляд виконується у разі роботи над арією з опери чи частиною вокального циклу і передбачає здійснення аналізу всього музичного твору, визначення ролі у цілісній композиції конкретного музичного фрагменту. Проведення музично-теоретичного аналізу має на меті встановити форму твору, її побудову, співвідношення між частинами, визначити будову мелодії, особливості її розгортання, встановити специфіку співвідношення вокальної партії та акомпанементу. Здійснення вокально-технічного аналізу вокального твору покликане виявити зокрема особливості тембрального забарвлення співацького звуку, визначити методи досягнення звучання найбільш відповідного драматичному задуму композитора. Аналізуючи технічний бік вокального виконавства педагог та студент знаходять комплекс виконавських прийомів, які дозволяють досягнути максимально привабливого ефекту звучання, приховати недоліки звуку, викликані необхідністю подолання технічних, теситурних складнощів. Такий ґрунтовний, усебічний аналіз вокального матеріалу сприяє розвитку навичок свідомого, глибокого естетичного сприймання та перетворення творчих об'єктів.

Одним із засобів розвитку естетичного інтелекту на занятті з постановки голосу є вербалізація вражень від прослуховування вокального твору, обговорювання зі студентом його змісту та естетичної вартості, що дозволить сфокусувати увагу на емоційності сприйняття, зосередитись на важливих для формування естетичного сприймання моментах. Естетична артикуляція, обговорення художніх моментів виконання твору, почуттів, які викликає його сприймання, сприяє глибшому розумінню, усвідомленню, підсиленню естетичних вражень від твору мистецтва.

Точність та конкретність формулювань при обговоренні власних відчуттів у ході сприймання вокального твору, аналізу інтерпретаторських ідей сприяє успішному їх втіленню у вокально-виконавській діяльності. Здатність вербалізувати власні естетичні враження сприяє розвитку педагогічно-комунікативних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва, уміння передавати власне бачення змісту твору, акцентувати увагу учнів на тих музично-виражальних засобах, за допомогою яких автором музичного тексту досягається планований естетичний ефект.

Прагнучи розвинути естетичний інтелект студента педагог на уроці постановки голосу має активно звертатися до його емоційних переживань, стимулювати активність емоційних реакцій на твір вокального мистецтва, вчити його вербалізувати власні почуття, глибоко осмислюючи їх природу. Педагог має активно демонструвати власне емоційне ставлення до об'єкту сприймання, висловлювати свою небайдужу позицію, зацікавленість процесом роботи над вокальним твором, дозволяючи розвиватися діалогу на уроці органічно та активно. Завдання педагога зрозуміти та підсилити емоційну реакцію студента, допомогти йому реалізувати власні творчі задуми.

В ході роботи над вокальним твором у студента розвивається здатність до емоційної ідентифікації з його героєм, відбувається збагачення почуттєвої сфери вокаліста, зростає емпатійність. Розвиток естетичної емпатійності є однією зі складових процесу формування естетичного інтелекту. Аналізуючи внутрішній світ героя, мотивацію його вчинків у виконавця формується здатність до глибокого усвідомлення переживань персонажу, розширюється емоційний досвід студента. Робота над емоційним осягненням твору направлена на пошук динамічної палітри, тембрального забарвлення звуку, агогіки, спрямованих на втілення творчого задуму виконавця, його інтерпретаторських ідей. Добір музично-виражальних засобів у співі (жестів, міміки, забарвлення співацького звуку) дозволяє глибше зануритись у переживання емоцій, викликаних музичним матеріалом, виокремити найтонші грані переживань та уміло втілити їх у звуковому вираженні.

Умовою розвитку естетичного інтелекту є формування естетичної емпатійності вчителя, що полягає у здатності ідентифікувати та розуміти естетичні почуття та потреби вихованців. Ця здатність має спрямовувати педагогічну діяльність вчителя на забезпечення естетичних запитів учнів, створення

естетичного середовища навчання, яке забезпечує розвиток та приносить задоволення. Завдання вчителя вивчати музичні інтереси своїх учнів та враховувати їх в ході роботи на уроці мистецтва та в позаурочній музично-виховній роботі. Вчитель має з повагою ставитися до музичних вподобань своїх вихованців, вивчати їх, що допоможе передбачити реакцію учнів на пропонований навчальний матеріал, спрямовувати її та керувати нею.

Вокально-педагогічний репертуар є основним матеріалом естетичного розвитку студента на занятті з постановки голосу. В ході його добору педагог має чітко усвідомлювати мету застосування конкретного вокального твору, його естетичну цінність, методичну доцільність використання на певному етапі вокального розвитку студента. В ході добору вокально-педагогічного репертуару педагог враховує не лише вокально-технічні можливості студента, але й його індивідуально-психологічні характеристики, психологічну готовність до виконання навчального музичного матеріалу. Твори мають мати високу культурну та естетичну цінність, здійснювати виховний вплив, сприяти формуванню відчуття прекрасного.

Розвиток здатності до естетизації сприймання предметів навколишньої дійсності вимагає вироблення вміння аналізувати результат активності різних сенсорних систем. Для глибшого естетичного сприймання твору мистецтва студент має уважно аналізувати власні реакції, які виникають в результаті дії подразників на різні органи чуття. Тут актуальним є обговорення явища синестезії в мистецтві, коли активність слухового аналізатора, та ті враження, які людина отримує в ході сприймання аудіальної інформації, викликають активність в інших органах чуттів. Так, прослуховування музики може стимулювати виникнення візуальних образів, тактильних, кінестетичних відчуттів. Підсилити прояв явища синестезії в ході сприймання вокального твору можна запропонувавши студенту уявити місце в якому розгортаються події твору, ознайомитися з елементами костюму, в який міг бути одягнений його персонаж, супроводити процес прослуховування переглядом картин. Розвиток здатності до інтерпретування реакцій на сенсорні стимули в ході сприймання творів мистецтва сприяє формуванню власної естетичної позиції. Акцентування уваги на сенсорних відчуттях, формування вміння їх ідентифікувати, розподілювати, інтерпретувати сприяє розвитку здатності до глибокого естетичного аналізу та осмислення мистецьких явищ студентами.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Виховання естетичного інтелекту є важливою частиною гармонійного, усебічного розвитку особистості вчителя музичного мистецтва. Засобами розвитку естетичного інтелекту у майбутніх педагогів в ході їх вокальної підготовки є розвиток естетичної чутливості, уміння ідентифікувати та глибоко усвідомлювати ті естетичні переживання, які виникають в ході сприймання вокального твору, здатності до естетичної артикуляції вражень від його сприймання, поглиблення естетичної свідомості особистості, формування естетичної емпатійності майбутнього вчителя. Розвиткові естетичного

інтелекту сприяє стимулювання емоційності сприймання вокальних творів, формування здатності переведення отриманих вражень в естетичні переживання. Важливим чинником розвитку естетичного інтелекту вчителя музичного мистецтва є розвиток вміння інтерпретувати результат роботи різних сенсорних систем в ході сприймання та виконання вокальних творів, перетворюючи їх у естетичні враження. Розвиненість естетичного інтелекту вчителя музичного мистецтва сприяє зростанню ефективності його професійної діяльності, готовності задовольняти культурні, естетичні, інтелектуальні потреби учнів в ході їх музично-естетичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун П. Естетичний інтелект: як його розвинути й використовувати в бізнесі й житті / пер. з англ. Я. Машико. Харків : ВД «Фабула», 2023. 272 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. посіб. Вид 2-ге, переробл. і допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
3. Кліш І. Вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в навчальному процесі закладів вищої освіти України. *Молодь і ринок. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. 2019. Вип. 9 (176). С. 128–132. <http://surl.li/ugkdwe>
4. Коваль Л., Мороз М. Здійснення вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вивчення українського пісенного фольклору. *Нові технології навчання* : зб. наукових праць. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2021. Вип. 95. С. 106–112.
5. Кудлай О., Макаруч А., Білоусова Н. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера у дидактичному контексті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 131–135. <http://surl.li/osmpwh>
6. Пальм Г.А. Загальна психологія : конспект лекцій. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2007. <http://surl.li/wfhhzb> (дата звернення: 20.09.2024).
7. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, виправл. і допов. Київ : «Академвидав», 2006. 560 с.

REFERENCES

1. Braun P. (2023). Estetychnyi intelekt: yak yoho rozvynuty y vykorystovuvaty v biznesi y zhytti [Aesthetic intelligence : how to develop it and use it in business and life]. / per. z anhl. Ya. Mashyk. Kharkiv : VD «Fabula» [in Ukrainian].
2. Volkova N.P. (2007). Pedagogika [Pedagogy] : navch. posib. Vyd 2-he, pererobl. i dopovn. Kyiv : Akademydav [in Ukrainian].
3. Klish I. (2019). Vokalna pidhotovka maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva v navchalnomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [Vocal training of the future music teacher in the educational process of higher education institutions of Ukraine]. *Molod i rynek. Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka*, № 9 (176), 128–132 [in Ukrainian].
4. Koval L., Moroz M. (2021). Zdiisnennia vokalnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva u protsesi vyvchennia ukrainskoho pisennoho folkloru [Conducting vocal training of the future music teacher in the process of studying Ukrainian song folklore]. *Novi tekhnologii navchannia : zbirnyk naukovykh prats*. Derzhavna naukova ustanova «Instytut modernizatsii zmistu osvity», № 95, 106–112 [in Ukrainian].
5. Kudlai O., Makarchuk A., Bilousova N. (2018). Teoriia mnozhynnoho intelektu Hovarda Hardnera u dydaktychnomu konteksti [Howard Gardner's theory of multiple intelligences in a didactic context]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Ser. Psykholoho-pedahohichni nauky*. Nizhyn'skyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia, № 2, 131–135 [in Ukrainian].
6. Palm H.A. (2007). Zahalna psykholohiia [General psychology] : konspekt lektsii. Dnipropetrovsk : RVV DNU [in Ukrainian].
7. Fitsula M.M. (2006). Pedagogika [Pedagogy] : navch. posibn. Vyd. 2-he, vypravl. i dopovn. Kyiv : «Akademydav» [in Ukrainian].